

Raport badawczy 2024

Niewidoczne historie

Jak powstają wspólne narracje na temat
aktualnych migracji europejskich

STRESZCZENIE

Niewidoczne historie

Jak powstają wspólne narracje na temat aktualnych migracji europejskich

Materiały powstały w ramach programu Niewidoczne Historie prowadzonego przez Fundację Szkoła z Klasą we współpracy z Asocjacji Smilemundo i King Baudouin Foundation.

Lider

**Fundacja
Szkoła z Klasą**

Partnerzy

BeLvue!
museum

Finansowanie

**Dofinansowane przez
Unię Europejską**

Wsparcie Komisji Europejskiej dla produkcji tej publikacji nie stanowi poparcia dla treści, które odzwierciedlają jedynie poglądy autorów, a Komisja nie może zostać pociągnięta do odpowiedzialności za jakiegokolwiek wykorzystanie informacji zawartych w publikacji.

4	Wprowadzenie
4	Cele projektu
4	Metodologia badań
5	Kluczowe ustalenia
6	Migracja i tożsamość europejska z szerszej perspektywy
8	Niewidoczna migracja
9	Zalecenia
10	Implikacje praktyczne
11	Podsumowanie

Wprowadzenie

Celem projektu Niewidoczne Historie (INVIST) jest wsparcie nauczycieli historii, geografii, edukacji obywatelskiej i nauk społecznych w organizacji wciągających i pouczających lekcji na temat współczesnej migracji w Europie i tożsamości europejskiej. Projekt to odpowiedź na potrzebę wyposażenia pedagogów w wiedzę i kompetencje niezbędne do nauczania o tych zagadnieniach. Raport przedstawia badania przeprowadzone podczas pierwszych etapów projektu. Posłużą one za podstawę do rozwoju właściwych narzędzi dydaktycznych.

Cele projektu

Głównym celem projektu INVIST jest zbadanie, czy można wypracować wspólną narrację dla nauczycieli w Polsce, Hiszpanii i Belgii lub przyjąć wspólne podejście skoncentrowane na niewidocznych historiach, tak aby spojrzeć na zjawisko migracji z odpowiedniej perspektywy. Projekt koncentruje się na osobach z doświadczeniem migracji — grup często niedostatecznie reprezentowanych w tradycyjnym kształceniu — aby zapewnić świeżą, ponadnarodową perspektywę w zakresie migracji i tożsamości europejskiej. Kolejnym celem tego podejścia jest kultywowanie porozumienia co do tego, co znaczy bycie Europejczykiem i wzmacnianie poczucia tożsamości wśród przyszłych obywateli Europy.

Metodologia badań

Badania stanowiące podstawę niniejszego projektu wiązały się z kompleksową analizą, przeprowadzoną w podziale na kilka etapów:

1. Desk research

Etap ten obejmował analizę medialną w celu identyfikacji dominujących narracji na temat migracji i tożsamości europejskiej, które docierają do młodzieży zarówno przez media tradycyjne, jak i społecznościowe. Wiązał się także z analizą szkolnych programów nauczania w celu oceny, w jakim zakresie tematy te należy obecnie oficjalnie omówić w klasie. Na etapie tym zidentyfikowano też nauczycieli, którzy poświęcają najwięcej czasu na nauczanie o migracji i tożsamości europejskiej.

2. Ankieta dla nauczycieli

Podczas tego etapu nauczyciele z różnych regionów i o różnym doświadczeniu pedagogicznym wzięli udział w rozmowach w celu zebrania wniosków na temat doświadczeń i wyzwań związanych z nauczaniem o migracji i tożsamości europejskiej. Te dane jakościowe miały kluczowe znaczenie dla zrozumienia praktycznych potrzeb i oczekiwań osób, które

będą głównymi użytkownikami przyszłych narzędzi edukacyjnych opracowanych w ramach projektu INVIST.

3. Rozmowy z naukowcami i specjalistami

Wreszcie, przeprowadzono rozmowy z naukowcami i innymi specjalistami posiadającymi wiedzę ekspercką w zakresie jednego lub kilku (pod-)tematów kluczowych z punktu widzenia projektu INVIST. Rozmowy te umożliwiły poznanie perspektyw osób spoza szkół na tematy, których dotyczyło badanie. Zespoły badawcze uznały, że wkład ze strony naukowców i specjalistów jest niezbędny do wsparcia projektu i przyszłych narzędzi dydaktycznych teoriami naukowymi i dowodami.

Partnerzy projektowi zdają sobie sprawę z tego, że z przeprowadzonych badań nie można wyciągnąć definitywnych wniosków na temat migracji i tożsamości europejskiej. Liczba nauczycieli, naukowców i innych specjalistów, z którymi odbyto rozmowy jest — z przyczyn praktycznych — ograniczona i może nie być w pełni reprezentatywna. Nie twierdzimy, że niniejszy raport zawiera niepodważalną prawdę. Wyczerpanie tematu nie było celem zespołów badawczych — pomijając fakt, czy jest to w ogóle możliwe. Zamiast tego naukowcy i specjaliści wystąpili w roli komitetu naukowego, wskazując partnerom projektu INVIST drogę za pomocą wnikliwych (naukowych) informacji na temat kluczowych pytań, które wymagały odpowiedzi. Uzyskane od nich dane oraz informacje od nauczycieli na temat ich doświadczeń, można uznać za istotne wskazówki dla zespołów podczas opracowywania zestawu narzędzi edukacyjnych poświęconych ww. zagadnieniom.

Kluczowe ustalenia

1. Narracje medialne

Analiza medialna ujawniła dwie dominujące narracje: jedna z nich przedstawia migrację jako zagrożenie, zaś druga podkreśla jej aspekty humanitarne. Narracje te często wynikają z jednostronnej perspektywy, koncentracji na negatywnych aspektach lub idealizacji osób z doświadczeniem migracji bez uwzględnienia złożoności ich sytuacji. Ponadto w mediach występuje szersza gama innych (choć rzadziej wykorzystywanych) narracji obecnych w mediach. Wydaje się jednak, że mają one mniejszy wpływ na poglądy młodych ludzi na temat migracji.

2. Analiza programów nauczania

Migrację zwykle uwzględnia się podczas nauczania przedmiotów takich, jak geografia, historia i nauki społeczne/edukacja obywatelska w Belgii, Polsce i Hiszpanii. Analiza ujawniła, że lekcje poświęcone migracji organizowane są się głównie w szkole średniej, a ich grupą docelową są uczniowie w wieku od 12 do 18 lat (pomiędzy poszczególnymi krajami występują pewne różnice w dokładnych przedziałach wiekowych).

Przegląd programów nauczania wykazał istotne zróżnicowanie w sposobach omawiania zagadnień migracji i tożsamości europejskiej. Niektóre programy zawierają kompleksowe moduły poświęcone tym tematom, podczas gdy w innych brakuje głębi i integracji. Ogólnie rzecz biorąc, ilość szczegółów dotyczących tożsamości europejskiej w programach nauczania jest ograniczona, co może skutkować różnymi poziomami zrozumienia tego zagadnienia wśród uczniów.

3. Doświadczenia nauczycieli

Ankieta dla nauczycieli w Belgii, Polsce i Hiszpanii ujawniła różnorodne podejścia do nauczania o migracji i tożsamości europejskiej. Większość nauczycieli ma doświadczenie w zakresie rozmów o migracji, choć ich metody różnią się w zależności od kraju. Temat tożsamości europejskiej jest poruszany rzadziej od migracji. O ile w ogóle się o nim mówi, ma to często miejsce w kontekście faktów dotyczących UE, a nie w kontekście rozważań nad tożsamością europejską.

Nauczyciele we wszystkich krajach zgłosili potrzebę dostępu do autentycznych materiałów dydaktycznych, mediów cyfrowych oraz prawdziwych historii, aby tematy te były odpowiednie dla uczniów. Nauczyciele często tworzą lub muszą szukać własnych materiałów. Świadczy to o zapotrzebowaniu na kompleksowe narzędzia edukacyjne, umożliwiające skuteczne nauczanie o migracji i tożsamości europejskiej.

Podczas rozmów nauczyciele wymienili kilka wyzwań, w tym radzenie sobie z uprzedzeniami i negatywnymi uwagami ze strony uczniów, brak aktualnych źródeł danych oraz trudności w zaangażowaniu uczniów o różnym pochodzeniu i doświadczeniach. Nauczyciele wspomnieli, że potrzebują konkretnych ćwiczeń oraz narzędzi, które pomogą im się skutecznie odnieść do tych problemów.

Migracja i tożsamość europejska z szerszej perspektywy

Migracja

Raport podkreśla liczne aspekty migracji. Migrację opisano w nim jako złożone, wielowymiarowe zjawisko bez jednego, ostatecznego wyjaśnienia. Obejmuje ono zarówno migrację międzynarodową, jak i wewnętrzną oraz dzieli się na migrację ekonomiczną i przepływy uchodźców oraz inne motywacje, m.in. łączenie rodzin, studia lub przyczyny dotyczące tożsamości (płciowej).

Wyzwania towarzyszące rozmowom o migracji stają się widoczne w kontekście różnych krajów. W Belgii debatę komplikuje wysoce upolitycznione środowisko, w którym (m.in.) populizm i partie prawicowe dalej wywołują zamęt i opór. Polska, z drugiej strony, znajduje się pod silnym wpływem kontekstu wojny polsko-ukraińskiej, co wiąże się z dodatkowymi wrażliwymi tematami. Pojawiła się sugestia, że w Hiszpanii ogół ludności ma zniekształcony obraz migracji w wyniku sensacyjnego sposobu przedstawiania tej kwestii w mediach. Wszystko to zwiększa złożoność dyskusji dotyczących migracji.

Raport podkreśla potrzebę osadzenia migracji w kontekście historycznym i geograficznym oraz wyodrębnienie różnych typów migracji. Zaznaczono w nim, jak ważne jest przedstawienie zrównoważonej perspektywy, która obejmuje zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty migracji. Poczynione ustalenia sugerują, że potrzebne jest krytyczne podejście, podważanie istniejących dominujących dyskursów oraz zachęcanie młodzieży do krytycznego myślenia na temat migracji.

Tożsamość europejska

Jeśli chodzi o tożsamość europejską, raport również omawia to pojęcie jako złożone i wieloaspektowe, podkreślając trudności w znalezieniu jednej, kompleksowej definicji terminu. Tożsamość europejska często jest związana z wartościami UE, takimi jak poszanowanie godności osoby ludzkiej, wolność, demokracja, równość, państwo prawne; oraz prawa człowieka. Wartości te są postrzegane jako fundament, chociaż sama tożsamość pozostaje płynna i podatna na dostosowanie do potrzeb, zmieniając się wraz z dołączaniem do Unii nowych państw członkowskich.

Specjaliści, z którymi przeprowadzono rozmowy są zgodni, że tożsamość europejska wydaje się być niejasna i abstrakcyjna, co utrudnia wielu osobom identyfikację z tą tożsamością równie silnie, jak z tożsamością narodową. Niejasność ta może być zarówno przewagą, jak i słabością, ponieważ pozwala na inkluzywność, ale jednocześnie tworzy uczucie dystansu. Specjaliści sugerują też, że występują istotne różnice w postrzeganiu tożsamości europejskiej w różnych krajach i grupach demograficznych. Na przykład, osoby, które często podróżują lub uczestniczą w programach takich, jak Erasmus zwykle utożsamiają się silniej z Europą, podczas gdy osoby mniej narażone na kontakt z innymi kulturami europejskimi takiej tożsamości nie czują. Ponadto nowe państwa członkowskie UE mogą poczuć większy dystans do swojej tożsamości w porównaniu z państwami założycielskimi.

Związki pomiędzy migracją i tożsamością europejską

Raport przedstawia kilka zależności pomiędzy migracją i tożsamością europejską. Wskazuje przy tym, że te dwie kwestie są pod pewnymi względami ściśle ze sobą powiązane. Oto kilka punktów styku między tymi pojęciami:

Tożsamość uczniów z doświadczeniem migracji

Badania sugerują, że uczniowie pochodzenia imigranckiego zwykle odczuwają silniejszy związek z tożsamością europejską niż koledzy mieszkający we własnej ojczyźnie, dla których silniejsza jest tożsamość narodowa. Tożsamość europejską uważa się za bardziej inkluzyjną,

obejmującą różne języki i kultury, zaś tożsamości narodowe często mają podłoże etniczno-kulturowe.

Migracja jako kluczowy składnik tożsamości Europy

Część specjalistów uważa migrację za istotny element próby samookreślenia przez Europę. W jej wyniku często tworzy się rozróżnienie pomiędzy „nami” (Europejczykami) a „nimi” (nie-Europejczykami). Rozróżnienie to podkreśla aktualne próby kształtowania tożsamości przez Unię Europejską w odniesieniu do innych.

Opracowanie zamkniętej tożsamości europejskiej

Pomiędzy wartościami UE a coraz bardziej restrykcyjną polityką graniczną można zauważyć pewne napięcie. Kontrastuje ono z teoretyczną promocją inkluzyjnych wartości przez UE. W praktyce polityki te mogą prowadzić do powstania bardziej zamkniętej i ekskluzywnej formy tożsamości europejskiej, potencjalnie promując dyskryminację wobec nie-Europejczyków i migrantów.

Niewidoczna migracja

Niewidocznych historii, o których mowa w tytule projektu i które zostaną wykorzystane w narracji leżącej u podstaw narzędzi dydaktycznych, należy szukać wśród tzw. niewidocznych migrantów. Specjaliści sugerują, że niewidoczna migracja odnosi się do przepływów migracyjnych i historii osób z doświadczeniem migracji, którym poświęca się niewiele uwagi lub których całkowicie się pomija. Ta niewidoczność może wynikać z różnych czynników, w tym statusu prawnego migrantów, ich niewidoczności społecznej lub braku dyskursu publicznego wokół ich doświadczeń.

Raport podkreśla, że niewidoczną migrację trudno jest określić ilościowo na poziomie europejskim z powodu różnic historycznych i kontekstowych między krajami. Podano jednak konkretne przykłady niewidocznych grup w Belgii, Polsce i Hiszpanii. Znajdują się one w poniższej tabeli.

Belgia	Polska	Hiszpania
Migranci z Azji Południowo-Wschodniej	Migranci romscy z Ukrainy	Migranci z Azji Wschodniej
Migranci z Chin, Korei i Japonii	Polscy emigranci wyjeżdżający do Wielkiej Brytanii	Migranci tuż przed i po przekroczeniu granicy
Migranci z Indii i Pakistanu oraz podobne przepływy migracyjne	Migranci z Turcji	Nielegalni migranci

Belgia	Polska	Hiszpania
Migracja spoza Europy w wyniku kolonizacji, np. migranci z Konga	Migranci z Afganistanu	Kobiety z Afryki Północnej i Subsaharyjskiej
	Osoby LGBT, które emigrują w poszukiwaniu godności i szacunku	Ekspatrianci
	Migranci ze względu na styl życia	Turyści

Grupy wymienione w zestawieniu nie stanowią wyczerpującej listy. Może okazać się, że konieczne jest poszukanie większej liczby niewidocznych historii, jeżeli będzie to niezbędne na dalszych etapach procesu. Z samego tego zestawienia wynika jednak jasno, że historie tych grup mogą potencjalnie pokazać inną perspektywę na migrację i tożsamość oraz poszerzyć horyzonty uczniów. Jak wspomniano wcześniej, w dyskursie publicznym dominują dwie narracje dotyczące migracji. Historie, które do tej pory pozostają niewidoczne mogłyby wypełnić tę lukę, a zatem potencjalnie zmienić wizerunek migracji i to, jak się ją postrzega. W tym miejscu należy uwzględnić to, że grupy, które są pomijane w jednym kraju nie zawsze są istotne dla krajów w innych częściach Europy. Opracowane narzędzie musi być wystarczająco elastyczne, aby zareagować na ten fakt, tak aby nie stało się zbyt odległe dla części grupy docelowej.

Zalecenia

Celem praktycznym niniejszego projektu jest wsparcie nauczycieli i ich klas w stosowaniu krytycznego podejścia do migracji i tożsamości europejskiej, refleksji nad tymi zagadnieniami, omawianiu dominujących lub „oficjalnych” perspektyw oraz porównywaniu ich z rzeczywistością lub własnymi opiniami. Aby zrealizować ten cel, przedstawiono następujące zalecenia:

1. Treść narzędzi edukacyjnych

Zaleca się stworzenie narzędzi, które można dostosowywać. Narzędzia te powinny dać się dostosować do różnych kontekstów narodowych, a jednocześnie podtrzymywać jednolitą narrację. Powinny one m.in. zawierać historie migrantów opowiedziane z pierwszej ręki, ćwiczenia interaktywne oraz materiały odnoszące się do stereotypów i dezinformacji.

2. Podejścia dydaktyczne

Nauczyciele powinni korzystać z różnych sposobów zaangażowania uczniów, takich jak opowiadanie historii, odgrywanie ról oraz różne metody oparte na interakcji i aktywnym uczestnictwie ze strony uczniów. Podkreślenie osobistych (niewidocznych) historii oraz

doświadczeń migranckich może nadać zagadnieniu ludzki wymiar, kultywować wśród uczniów empatię i podważać istniejące przekonania.

3. Umożliwienie refleksji

Nauczyciele powinni zdawać sobie sprawę z własnych przekonań i ograniczeń pod względem akceptacji różnorodności. Przydałoby się zatem opracować narzędzia wspomagające refleksję. Narzędzia te powinny wspierać uczniów i nauczycieli w myśleniu krytycznym na dany temat. Powinny one umożliwić uczniom stawienie czoła konfliktowi poznawczemu poprzez kontakt z informacjami sprzecznymi z ich aktualnymi poglądami oraz zachęcić ich do ponownego przemyślenia poglądów.

Implikacje praktyczne

Uwzględniając wszystkie ww. kwestie, projekt zestawu narzędzi, ćwiczeń i innych treści będzie zależeć od kilku praktycznych implikacji. Najważniejsze z nich to:

1. Odniesienie się do uprzedzeń

Narzędzia dydaktyczne powinny skoncentrować się na likwidacji uprzedzeń, oferując uczniom zrównoważoną perspektywę na migrację i zachęcając ich do przyjęcia bardziej inkluzyjnego nastawienia. Nie oznacza to, że młodzi ludzie potrzebują całkowicie pozytywnej historii, która nie porusza negatywnych aspektów migracji. Chcą oni zobaczyć świat takim, jaki jest i nie ma sensu przekonywać ich do tego tematu, korzystając z pozytywnych obrazów.

2. Zadbanie o kompleksowość

Należy wziąć pod uwagę złożone kwestie towarzyszące migracji i tożsamości europejskiej, ponieważ kształtują one kontekst, w jakim uczniowie wyrabiają sobie opinie na ten temat. Dlatego bardzo ważne jest ich omówienie — w sposób pośredni lub bezpośredni. Równie ważne jest jednak zapewnienie, aby złożone materiały przedstawić w zrozumiały sposób, tak aby uczniowie naprawdę je zrozumieli. Jedną z możliwości pod tym względem jest wybór podejścia porównawczego lub opowiedzenie historii o migracji, korzystając z przedmiotów i metafor (np. jedzenia lub innych przedmiotów).

3. Podejście oddolne

Istnieją dwa istotne powody, dla których warto jest opracować narzędzia wykorzystujące w jak największym stopniu podejście oddolne. Po pierwsze, takie podejście pomoże zaangażować uczniów oraz przybliży omawiane tematy do ich własnych doświadczeń życiowych. Po drugie, podejście oddolne może sprzyjać powstaniu różnych (specyficznych dla danego kraju) kontekstów, w których należy stosować te narzędzia.

4. Zaangażowanie osób należących do niewidocznych grup

Naukowcy, specjaliści i nauczyciele podkreślają też potrzebę zaangażowania osób z niewidocznych grup w rozwój narzędzia. Nauczyciele szukają historii z pierwszej ręki; zaangażowanie w rozwój narzędzi (edukacyjnych) przedstawicieli różnych grup, które będą częścią projektu jest też niezwykle istotne z etycznego punktu widzenia. Rozmowy o tych grupach bez współpracy z nimi mogłyby stanowić niewłaściwy sygnał.

Podsumowanie

Podsumowując, partnerom uczestniczącym w Projekcie Niewidoczne historie (INVIST) udało się zrozumieć współczesną migrację, tożsamość europejską oraz potrzeby edukacyjne towarzyszące tym kwestiom w zniuansowany sposób. Było to możliwe dzięki kompleksowym badaniom i współpracy z pedagogami, naukowcami i specjalistami. Wnioski płynące z projektu pokazują, jak ważne jest przedstawienie migracji ze zrównoważonej perspektywy, która obejmuje zarówno jej pozytywne, jak i negatywne aspekty i zachęca uczniów do krytycznego myślenia. Zalecenia dotyczące narzędzi dydaktycznych, które można dostosować oraz różnorodnych podejść do nauczania podkreślają potrzebę pokonywania uprzedzeń, podważania istniejących przekonań oraz promowania lepszego zrozumienia omawianych zagadnień. Niewidoczne historie są w tym procesie istotnym atutem, który umożliwi rozwinięcie świeżych, bardziej kompleksowych poglądów na migrację i tożsamość europejską wśród nauczycieli i uczniów.